

รูปแบบองค์กรกรรมณีย์ของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการ การศึกษาขั้นพื้นฐาน

A Model of Mindfulness Organization of Secondary Schools under the Office of the Basic Education Commission

วรจักร์ ถาวรกุล Worachuk Tawonkul

คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Faculty of Education, Mahamakut Buddhist University

Corresponding author, e-mail: kroochuk@gmail.com

Received July 3, 2026; Revised July 27, 2026; Accepted: September 30, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาองค์ประกอบขององค์กรกรรมณีย์ของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2) สร้างรูปแบบองค์กรกรรมณีย์ของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน 3) ประเมินและรับรองรูปแบบองค์กรกรรมณีย์ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง คือ โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างได้จำนวน 331 โรงเรียน จากนั้นสุ่มโรงเรียนจากแต่ละภูมิภาค และเลือกผู้ให้ข้อมูลในแต่ละโรงเรียนแบบเจาะจง ได้แก่ ผู้อำนวยการโรงเรียน รองผู้อำนวยการโรงเรียน ครู รวมโรงเรียนละ 4 คน ได้ผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น 1,324 คน สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 7 รูป/คน และผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อประเมินและรับรองรูปแบบ จำนวน 10 รูป/คน เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลข้อคำถามมีค่า IOC เท่ากับ 1.00 ทุกข้อและค่าความเชื่อมั่นที่ 0.993 ประกอบด้วย 1. แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง 2. แบบสอบถามความคิดเห็น 3. แบบประเมินและรับรองรูปแบบ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ สถิติที่ใช้ค่าความถี่ ค่าร้อยละ มัชฌิมเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน วิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจ ผลการวิจัยพบว่า 1. องค์กรกรรมณีย์ของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้ตัวแปร องค์ประกอบ 123 ตัวแปร 2. องค์ประกอบขององค์กรกรรมณีย์ของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จากการวิเคราะห์

องค์ประกอบเชิงสำรวจ (EFA) มีทั้งหมด 7 องค์ประกอบ 87 ตัวแปร ได้แก่ 1) การพัฒนาศักยภาพบุคลากร มี 26 ตัวแปร 2) จรรยาบรรณในการปฏิบัติงาน มี 15 ตัวแปร 3) ความสัมพันธ์ในองค์กร มี 15 ตัวแปร 4) สภาพแวดล้อมทางกายภาพ มี 13 ตัวแปร 5) การติดต่อสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ มี 10 ตัวแปร 6) ความรับผิดชอบในการปฏิบัติงาน มี 5 ตัวแปร 7) การจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อส่งเสริมสุขภาพ มี 3 ตัวแปร 3. ผลการประเมินและรับรองรูปแบบโดยผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 10 รูป/คน พบว่ารูปแบบที่พัฒนาขึ้นมีความถูกต้องเหมาะสม เป็นไปได้ และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้สอดคล้องกับกรอบแนวคิดทฤษฎีของการวิจัย

คำสำคัญ: การศึกษาขั้นพื้นฐาน; โรงเรียนมัธยมศึกษา; องค์กรรมณีย์

Abstract

The purposes of this research were: (1) to study the components of a mindfulness organization in secondary schools under Office of the Basic Education Commission (2) to develop a mindfulness organization model for secondary schools under Office of the Basic Education Commission; and (3) to evaluate and validate the developed model. This research employed a mixed methods research design. The population and sample consisted of secondary schools under Office of the Basic Education Commission. The sample consisted of 331 secondary schools, with the sample size determined using an appropriate sampling procedure. The schools were selected from each region through random sampling, after which key informants within each selected school were chosen using purposive sampling. The respondents included one school principal, one deputy principal, and two teachers from each school, resulting in a total of 1,324 participants. This research involved in-depth interviews with seven experts for model development, followed by the evaluation and validation of the proposed model by ten qualified experts. The research instruments used for data collection demonstrated excellent content validity, with an Index of Item-Objective Congruence (IOC) of 1.00 for all items, and high reliability, with a Confidence Interval of 0.993. The instruments consisted of: (1) an unstructured interview form, (2) an opinion questionnaire, and (3) a model evaluation and validation form. The data were analyzed using descriptive and inferential statistics. Descriptive statistics included frequency, percentage, arithmetic mean, and standard deviation, while Exploratory Factor Analysis (EFA). The research findings revealed

that: 1. The mindfulness organization of secondary schools under Office of the Basic Education Commission initially consisted of 123 observed variables. 2. The results of the Exploratory Factor Analysis identified 7 components comprising 87 variables: (1) Personnel Capacity Development 26 variables, (2) Professional Ethics in Work Performance 15 variables, (3) Organizational Relationships 15 variables, (4) Physical Environment 13 variables, (5) Effective Communication 10 variables, (6) Responsibility in Work Performance 5 variables, and (7) Environmental Management for Well-being Promotion 3 variables. 3. The evaluation and validation conducted by ten experts indicated that the developed model was accurate, appropriate, feasible, and useful for practical implementation. Furthermore, the model was found to be consistent with the theoretical framework underpinning the study.

Keywords: Basic Education; Secondary Schools; Mindfulness Organization

บทนำ

การพัฒนาคุณภาพการศึกษาเป็นเป้าหมายสำคัญของการพัฒนาประเทศตามยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ.2561–2580) และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ.2566–2570) ซึ่งมุ่งยกระดับคุณภาพทรัพยากรมนุษย์และเสริมสร้างศักยภาพของสถานศึกษาให้สามารถรองรับการเปลี่ยนแปลงของสังคมในศตวรรษที่ 21 (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565) โรงเรียนมัธยมศึกษาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานยังคงเผชิญข้อจำกัดด้านการบริหารจัดการ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคลากร การสื่อสารภายในองค์กร และการสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ซึ่งส่งผลต่อประสิทธิภาพการดำเนินงานและคุณภาพของผู้เรียน (สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน), 2564) สภาพปัญหาดังกล่าวสะท้อนถึงความจำเป็นในการแสวงหาแนวทางพัฒนาองค์กรสถานศึกษาที่เหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของโรงเรียนไทย

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาองค์กรในปัจจุบันให้ความสำคัญกับการสร้างสภาพแวดล้อมการทำงานที่ส่งเสริมทั้งประสิทธิภาพและสุขภาวะของบุคลากร โดย Kabat-Zinn อธิบายว่า การมีสติ (Mindfulness) คือการใส่ใจต่อประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันอย่างตั้งใจและไม่ตัดสิน ซึ่งช่วยให้สามารถบริหารอารมณ์และตัดสินใจได้อย่างเหมาะสม (Kabat-Zinn, 2003) นอกจากนี้ยุทธศาสตร์กรมศานต์ (2560) ได้เสนอแนวทางการสร้างสุขด้วยสติในองค์กร (Mindfulness in Organization: MIO) เพื่อพัฒนาบุคลากรจากระดับปัจเจกสู่ระดับทีมและองค์กร อันนำไปสู่การทำงานอย่างมีความสุขและเกิดประสิทธิผล ขณะเดียวกัน สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ได้อธิบายว่า

การพัฒนาองค์กรที่ดีต้องเริ่มจากการพัฒนาคนให้มีสติ ปัญญา และคุณธรรม เพราะเมื่อบุคคลมีการพัฒนาภายในที่สมดุล จะส่งผลต่อการสร้างบรรยากาศและความสัมพันธ์ที่ดีภายในองค์กร เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลและนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน ดังนั้น แนวคิดดังกล่าวจึงเป็นฐานสำคัญในการพัฒนาองค์กรสมัยใหม่ของโรงเรียนมัธยมศึกษาให้เป็นองค์กรที่มีคุณภาพและเอื้อต่อการเรียนรู้ร่วมกัน (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2564)

จากนโยบายและรายงานผลการดำเนินงานของกระทรวงศึกษาธิการและสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่าสถานศึกษายังคงเผชิญความท้าทายในการยกระดับคุณภาพการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและโลกยุคใหม่ โดยเฉพาะการบริหารจัดการองค์กรให้เกิดประสิทธิภาพ การพัฒนาศักยภาพครูและบุคลากร การสร้างการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน การพัฒนาระบบประกันคุณภาพภายใน การจัดสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยและเอื้อต่อการเรียนรู้ ตลอดจนการสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ส่งเสริมการเรียนรู้และนวัตกรรม แม้ว่ากระทรวงศึกษาธิการจะกำหนดนโยบายและมาตรการเพื่อขับเคลื่อนการยกระดับคุณภาพสถานศึกษาอย่างต่อเนื่อง แต่ผลการดำเนินงานยังสะท้อนให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำด้านคุณภาพการบริหารจัดการระหว่างสถานศึกษา และข้อจำกัดในการขับเคลื่อนนโยบายสู่การปฏิบัติให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม สถานการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นในการแสวงหาแนวทางหรือรูปแบบการบริหารจัดการองค์กรที่เหมาะสมกับบริบทของโรงเรียนมัธยมศึกษาไทย สามารถบูรณาการการพัฒนาบุคลากร ระบบการบริหาร และสภาพแวดล้อมขององค์กรเข้าด้วยกัน เพื่อยกระดับคุณภาพการศึกษาอย่างยั่งยืน

จากบริบทและสภาพปัญหาดังกล่าว จึงเห็นได้ว่าการสร้างรูปแบบองค์กรสมัยสำหรับโรงเรียนมัธยมศึกษา เป็นประเด็นที่มีความสำคัญต่อการยกระดับคุณภาพการบริหารและคุณภาพการศึกษา งานวิจัยครั้งนี้ จึงมุ่งศึกษาองค์ประกอบและสร้างรูปแบบองค์กรสมัยของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อให้ได้องค์ความรู้ที่มีฐานเชิงประจักษ์และสอดคล้องกับบริบทของประเทศไทย อันจะเป็นประโยชน์ต่อผู้บริหารสถานศึกษา หน่วยงานต้นสังกัดและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการกำหนดแนวทางพัฒนาสถานศึกษาอย่างเป็นระบบและยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาองค์ประกอบขององค์กรสมัยของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน
2. เพื่อสร้างรูปแบบองค์กรสมัยของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

3. เพื่อประเมินและรับรองรูปแบบองค์กรกรรมณีย์ของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

วิธีดำเนินการวิจัย

บทความวิจัยนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสานวิธี (Mixed Methods Research) คือ ผสมผสานวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) กับวิธีวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) เพื่อศึกษารูปแบบองค์กรกรรมณีย์ของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ขอบเขตการวิจัย มีรายละเอียดดังนี้

1.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาองค์ประกอบและพัฒนารูปแบบองค์กรกรรมณีย์ของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยศึกษาจากแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร งานวิจัย และองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ แนวคิดองค์กรกรรมณีย์ แนวคิดองค์กรแห่งสุขภาพ (Healthy Organization) แนวคิดองค์กรแห่งสติ (Mindfulness Organization) แนวคิดการบริหารสถานศึกษา และแนวคิดการพัฒนาองค์กรทางการศึกษา เพื่อนำมาสังเคราะห์เป็นองค์ประกอบ ตัวแปร และพัฒนารูปแบบที่เหมาะสมกับบริบทของโรงเรียนมัธยมศึกษาไทย

1.2 ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ประชากรที่ใช้ในการวิจัยคือโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จำนวน 2,363 โรงเรียน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ โรงเรียนมัธยมศึกษาจำนวน 331 โรงเรียน กลุ่มตัวอย่างกำหนดตามหลักสถิติให้เหมาะสมกับการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจ (EFA) โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างตามขั้นตอนที่ผู้วิจัยกำหนด

1.3 ขอบเขตด้านพื้นที่ พื้นที่ในการวิจัย ได้แก่ โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ครอบคลุมทุกภูมิภาคของประเทศไทย ตามกลุ่มตัวอย่างที่กำหนด ดังนี้ภาคกลาง จำนวน 405 โรงเรียน ภาคเหนือ จำนวน 400 โรงเรียน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน 953 โรงเรียน ภาคใต้ จำนวน 352 โรงเรียน ภาคตะวันออก จำนวน 125 โรงเรียน ภาคตะวันตก จำนวน 128 โรงเรียน

2. ผู้ให้ข้อมูลคือโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จำนวน 2,363 โรงเรียน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ โรงเรียนมัธยมศึกษาจำนวน 331 โรงเรียน โดยวิธีการสุ่มแบบหลายขั้นตอน (Multi-stage Random Sampling) ผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วยผู้อำนวยการโรงเรียน รองผู้อำนวยการโรงเรียนและครู โรงเรียนละ 4 คน รวมทั้งสิ้น 1,324 คน สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 7 รูป/คน และผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อประเมินและรับรองรูปแบบ จำนวน 10 รูป/คน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย 1) แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง 2) แบบสอบถามความคิดเห็นและ 3) แบบประเมินและรับรองรูปแบบ เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 ท่าน ข้อคำถามมีค่า IOC เท่ากับ 1.00 ทุกข้อและทดลองใช้ (try out) กับกลุ่มตัวอย่างที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างเดียวกับการวิจัยครั้งนี้ จำนวน 8 โรงเรียน โรงเรียนละ 4 คน รวมผู้ให้ข้อมูล จำนวน 32 ฉบับ ค่าความเชื่อมั่นที่ 0.993

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล 1) ขอนหนังสือจากคณะศึกษาศาสตร์เพื่อแจ้งผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิ สถานศึกษาที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในทุกขั้นตอน 2) สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิ 3) การเก็บข้อมูลแบบสอบถามความคิดเห็น ผู้วิจัยจัดส่งและรับคืนแบบสอบถามทั้งด้วยตนเอง ทางไปรษณีย์โดยวิธีการลงทะเบียนและเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามจากระบบ Google Forms แล้วนำข้อมูลแบบสอบถาม (Opinionnaire) จากกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดมาทำการวิเคราะห์หาค่าทางสถิติและทดสอบสมมติฐานที่ตั้งไว้ 4) ใช้แบบประเมินและรับรองรูปแบบ ผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 10 รูป/คน โดยผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยตนเอง

5. การวิเคราะห์ข้อมูล 1) วิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม (กลุ่มตัวอย่าง) ได้แก่ ตำแหน่ง เพศ อายุ ระดับการศึกษา ประสบการณ์ทำงาน ภูมิภาค กำหนดให้เป็นการตอบแบบเลือกตอบ (check list) โดยใช้ค่าความถี่ (frequency) และร้อยละ (percentage) 2) วิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบองค์กรรมณีย์ของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ค่าสถิติมัชฌิมเลขคณิต (mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (standard deviation) สำหรับเกณฑ์วิเคราะห์ข้อมูลด้านองค์ประกอบบรรยากาศองค์กรรมณีย์ของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน 3) การวิเคราะห์รูปแบบองค์กรรมณีย์ของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ใช้สถิติการวิเคราะห์ปัจจัยเชิงสำรวจ (Exploratory Factor-Analysis) โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป 4) การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 10 รูป/คน มีความคิดเห็นต่อรูปแบบองค์กรรมณีย์ของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ใช้แบบประเมินและรับรองรูปแบบ (Model Evaluation and Validation Form) ตรวจสอบรายการ (Check list) สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ คือ ร้อยละ

ผลการวิจัย

1. วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า องค์ประกอบองค์กรรมณีย์ของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จากวิเคราะห์แนวคิดและทฤษฎี เอกสาร งานวิจัย นโยบายของรัฐ การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิมาสังเคราะห์เป็นตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบองค์กรรมณีย์ของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้จำนวน 123 ตัวแปร

2. วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า รูปแบบการองค์กรรมณีย์ของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีองค์ประกอบสำคัญ 7 องค์ประกอบ 87 ตัวแปร ดังนี้ 1) การพัฒนาศักยภาพบุคลากร 26 ตัวแปร 2) จรรยาบรรณในการปฏิบัติงาน 15 ตัวแปร 3) ความสัมพันธ์ในองค์กร 15 ตัวแปร 4) สภาพแวดล้อมทางกายภาพ 13 ตัวแปร 5) การติดต่อสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ 10 ตัวแปร 6) ความรับผิดชอบในการปฏิบัติงาน 5 ตัวแปร และ 7) การจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อส่งเสริมสุขภาพ 3 ตัวแปร ตามลำดับ

ตารางที่ 1 องค์ประกอบและตัวแปรที่อธิบายในแต่ละองค์ประกอบหลังแกนหมุนขององค์ประกอบองค์กรรมณีย์ของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ลำดับที่	องค์ประกอบ	จำนวน ตัวแปร	ค่าน้ำหนักองค์ประกอบ (Factor loading)
1	องค์ประกอบที่ 1 การพัฒนาศักยภาพบุคลากร	26	0.505 - 0.747
2	องค์ประกอบที่ 2 จรรยาบรรณในการปฏิบัติงาน	15	0.526 - 0.710
3	องค์ประกอบที่ 3 ความสัมพันธ์ในองค์กร	15	0.511 - 0.674
4	องค์ประกอบที่ 4 สภาพแวดล้อมทางกายภาพ	13	0.556 - 0.773
5	องค์ประกอบที่ 5 การติดต่อสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ	10	0.501 - 0.680
6	องค์ประกอบที่ 6 ความรับผิดชอบในการปฏิบัติงาน	5	0.527 - 0.703
7	องค์ประกอบที่ 7 การจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อส่งเสริมสุขภาพ	3	0.574 - 0.659
รวม		87	0.501 - 0.773

3. วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า การประเมินและรับรองรูปแบบทั้ง 7 องค์ประกอบ ในการประเมิน 4 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านความถูกต้อง (Accuracy) 2) ด้านความเหมาะสม (Propriety) 3) ด้านความเป็นไปได้ (Feasibility) 4) ด้านความเป็นประโยชน์ (Utility) พบว่าผู้เชี่ยวชาญและทรงคุณวุฒิมีความเห็นสอดคล้องกันทั้งหมด 10 รูป/คน ผ่านการประเมินคิดเป็นร้อยละ 100 โดยมีความเห็นว่าเป็นรูปแบบองค์กรรมณีย์ของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ประกอบด้วย 7 องค์ประกอบ คือ 1) การพัฒนาศักยภาพบุคลากร 2) จรรยาบรรณในการปฏิบัติงาน 3) ความสัมพันธ์ในองค์กร 4) สภาพแวดล้อมทางกายภาพ 5) การติดต่อสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ 6) ความรับผิดชอบในการปฏิบัติงานและ 7) การจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อส่งเสริมสุขภาพ ซึ่งเป็นรูปแบบ

ที่มีความเป็นไปได้ ถูกต้อง มีความเหมาะสม และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าประกอบ และสร้างรูปแบบองค์กรรมนียของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้น พื้นฐานได้ต่อไป

ตารางที่ 2 แสดงค่าร้อยละ จากผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิที่มีต่อองค์ประกอบขององค์กรรมนียของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ข้อ	รายการองค์ประกอบของรูปแบบ	ความคิดเห็น							
		ความถูกต้อง		ความเหมาะสม		ความเป็นไปได้		ความเป็นประโยชน์	
		จำนวนคน	ร้อยละ	จำนวนคน	ร้อยละ	จำนวนคน	ร้อยละ	จำนวนคน	ร้อยละ
1	การพัฒนาศักยภาพบุคลากร	10	100	10	100	10	100	10	100
2	จรรยาบรรณในการปฏิบัติงาน	10	100	10	100	10	100	10	100
3	ความสัมพันธ์ในองค์กร	10	100	10	100	10	100	10	100
4	สภาพแวดล้อมทางกายภาพ	10	100	10	100	10	100	10	100
5	การติดต่อสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ	10	100	10	100	10	100	10	100
6	ความรับผิดชอบในการปฏิบัติงาน	10	100	10	100	10	100	10	100
7	การจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อส่งเสริมสุขภาพ	10	100	10	100	10	100	10	100
ค่าเฉลี่ย		10	100	10	100	10	100	10	100

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่าองค์ประกอบรูปแบบองค์กรรมนียของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จากการวิเคราะห์แนวคิดและทฤษฎีเอกสาร งานวิจัย นโยบายของรัฐ และการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิ นำมาสังเคราะห์เป็นตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบรูปแบบองค์กรรมนียของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงาน

คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้จำนวน 123 ตัวแปร ทั้งนี้เพราะ การสังเคราะห์องค์ประกอบของรูปแบบองค์กรรมณียเป็นกระบวนการที่มุ่งรวบรวมองค์ความรู้จากหลายแหล่ง ทั้งฐานคิดเชิงทฤษฎี หลักฐานเชิงประจักษ์ และประสบการณ์จากผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้ได้ตัวแปรที่ครอบคลุมลักษณะและบริบทการดำเนินงานของโรงเรียนมัธยมศึกษาอย่างรอบด้าน การนำแนวคิดและทฤษฎีร่วมกับการศึกษาเอกสาร งานวิจัย นโยบายของรัฐ และข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิ ทำให้สามารถระบุประเด็นสำคัญที่สะท้อนการดำเนินงานของสถานศึกษาได้อย่างเป็นระบบ ส่งผลให้ได้ตัวแปรที่มีความครอบคลุมทั้งด้านบุคลากร กระบวนการบริหาร ความสัมพันธ์ภายในองค์กร การสื่อสาร สภาพแวดล้อม และการส่งเสริมสุขภาวะขององค์กร คล้องกับแนวคิดของของธนา สำนักวิจัย กล่าวว่ารูปแบบองค์กรแห่งความสุขภาครัฐ ประกอบด้วย หลักการและเหตุผล วัตถุประสงค์ เป้าหมาย รูปแบบการสร้างความสุขในการทำงานของผู้บริหารและครูในสถานศึกษา องค์ประกอบ และตัวชี้วัดของรูปแบบการสร้างความสุขในการทำงานของผู้บริหารและครูในสถานศึกษา และการบริหารจัดการ เพื่อสนับสนุนการสร้างความสุขในการทำงาน ในการนำแนวทางไปใช้ในการกำหนดเป็นองค์ประกอบของร่างรูปแบบการสร้างความสุขในการทำงานของผู้บริหารและครูในสถานศึกษา (ธนา สำนักวิจัย, 2562)

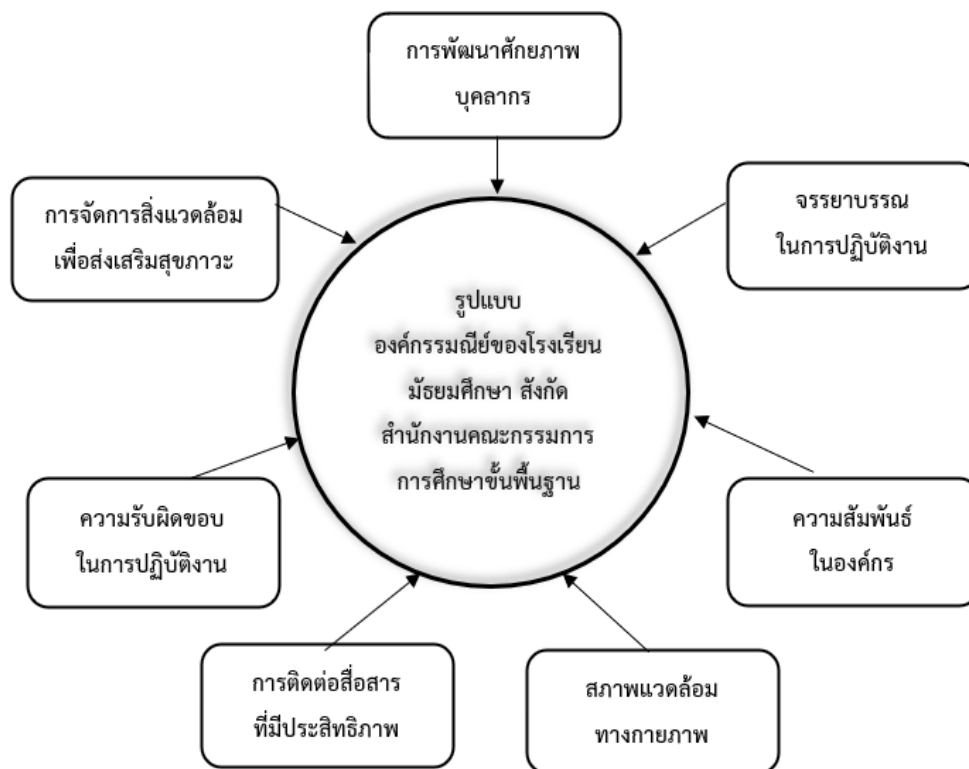
2. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า รูปแบบการองค์กรรมณียของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีองค์ประกอบสำคัญ 7 องค์ประกอบ 87 ตัวแปร ดังนี้ ซึ่งได้แก่ 1) การพัฒนาศักยภาพบุคลากร 26 ตัวแปร 2) จรรยาบรรณในการปฏิบัติงาน 15 ตัวแปร 3) ความสัมพันธ์ในองค์กร 15 ตัวแปร 4) สภาพแวดล้อมทางกายภาพ 13 ตัวแปร 5) การติดต่อสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ 10 ตัวแปร 6) ความรับผิดชอบในการปฏิบัติงาน 5 ตัวแปรและ 7) การจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อส่งเสริมสุขภาวะ 3 ตัวแปร ทั้งนี้เพราะการพัฒนาารูปแบบองค์กรรมณียในบริบทของโรงเรียนมัธยมศึกษา จำเป็นต้องคำนึงถึงทั้งมิติของบุคคล กระบวนการ องค์กร และสภาพแวดล้อมควบคู่กัน เนื่องจากการดำเนินงานของสถานศึกษาเป็นระบบที่องค์ประกอบต่างๆ มีความเชื่อมโยงและส่งผลต่อกันอย่างต่อเนื่อง การพัฒนาศักยภาพบุคลากรและจรรยาบรรณในการปฏิบัติงานเป็นฐานสำคัญที่ส่งเสริมให้บุคลากรสามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีคุณภาพและยึดมั่นในมาตรฐานวิชาชีพ ขณะที่ความสัมพันธ์ในองค์กรและการติดต่อสื่อสารที่มีประสิทธิภาพช่วยเสริมสร้างความร่วมมือ ความไว้วางใจ และการทำงานแบบมีส่วนร่วม ส่วนสภาพแวดล้อมทางกายภาพและการจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อส่งเสริมสุขภาวะเป็นปัจจัยสนับสนุนที่เอื้อต่อการเรียนรู้และการปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งความรับผิดชอบในการปฏิบัติงานยังเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้องค์กรสามารถดำเนินงานบรรลุเป้าหมายตามพันธกิจของสถานศึกษา องค์ประกอบทั้ง 7 องค์ประกอบจึงสะท้อนลักษณะของรูปแบบองค์กรรมณียที่มุ่งพัฒนาโรงเรียนให้เกิดความสมดุลระหว่างการพัฒนาคน ระบบงาน และสภาพแวดล้อม อันนำไปสู่การบริหารจัดการ

สถานศึกษาที่มีประสิทธิภาพและการพัฒนาองค์กรอย่างยั่งยืน สอดคล้องกับแนวคิดของพระครูโกวิท บุญเขต กล่าวว่า กระบวนการสร้างองค์กรแห่งความสุข ประกอบด้วย การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมทางกายภาพขององค์กร การให้ความสำคัญ ภาวะผู้นำและความเชื่อมั่น การระดมและหาสมดุลแห่งความสุขระหว่างบุคลากรและองค์กรแบบมีส่วนร่วม กำหนดเป็นรูปแบบการจัดการองค์กรแห่งความสุขเพื่อนำไปปฏิบัติและประเมินผล เพื่อยกระดับและเพิ่มประสิทธิภาพการดำเนินงานให้กับบุคลากรที่จะมาสร้างสรรค์ผลผลิตให้กับองค์กรตามเป้าหมายที่กำหนดไว้บนพื้นฐานแห่งความสุขที่ทุกคนปรารถนาจากองค์กรเพื่อสร้างสมดุลแห่งความสุขให้กับองค์กรและบุคลากรจากผลตอบแทนในรูปแบบผลผลิตและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการบริหารจัดการ (พระครูโกวิท บุญเขต, 2566)

3. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่าการประเมินและรับรองรูปแบบทั้ง 7 องค์ประกอบในการประเมิน 4 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านความถูกต้อง (Accuracy) 2) ด้านความเหมาะสม (Propriety) 3) ด้านความเป็นไปได้ (Feasibility) 4) ด้านความเป็นประโยชน์ (Utility) ผู้เชี่ยวชาญและทรงคุณวุฒิมีความเห็นสอดคล้องกันทั้งหมด 10 รูป/คน ผ่านการประเมินคิดเป็นร้อยละ 100 โดยมีความเห็นว่ารูปแบบองค์กรกรรมณียของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ประกอบด้วย 7 องค์ประกอบ ซึ่งเป็นรูปแบบที่มีความเป็นไปได้ถูกต้อง มีความเหมาะสมและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการสร้างรูปแบบองค์กรกรรมณียของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานได้ต่อไป ทั้งนี้เพราะรูปแบบการรูปแบบองค์กรกรรมณียของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีคุณลักษณะของรูปแบบที่ดี คือ เป็นรูปแบบที่ประกอบด้วยความสัมพันธ์อย่างมีโครงสร้าง (structural relationship) มากกว่าความสัมพันธ์ที่เกี่ยวเนื่องกันแบบรวมๆ (associative relationship) สามารถใช้เป็นแนวทางการพยากรณ์ผลที่จะเกิดขึ้นสามารถถูกตรวจสอบได้โดยการสังเกต เพื่อทดสอบรูปแบบพื้นฐานของข้อมูลเชิงประจักษ์ได้ มีการระบุและชี้ให้เห็นถึงกลไกเชิงเหตุผลของเรื่องที่ศึกษา สอดคล้องกับงานวิจัยของณัฐกร บุญรักษา ได้ศึกษารูปแบบบรรยากาศองค์การเชิงบูรณาการปัญญาของโรงเรียนสังกัดสำนักงาน คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ผลการวิจัยพบว่ารูปแบบบรรยากาศองค์การเชิงบูรณาการปัญญาของโรงเรียนสังกัดสำนักงาน คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ทั้ง 8 องค์ประกอบ ได้รับการประเมินและรับรองว่ามีความถูกต้อง ความเหมาะสม ความเป็นไปได้ และความเป็นประโยชน์ สอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีของการวิจัย ผ่านการประเมินคิดเป็น ร้อยละ 100 (ณัฐกร บุญรักษา, 2563)

องค์ความรู้ใหม่

นำเสนอผลสัมฤทธิ์ที่ได้จากการวิเคราะห์ และสังเคราะห์ผลการวิจัย โดยให้นำเสนอเป็นโมเดลหรือแผนภาพ ผู้วิจัยขอนำเสนอองค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 รูปแบบองค์กรกรรมนิยของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

จากภาพอธิบายได้ว่าองค์ประกอบของรูปแบบองค์กรกรรมนิยของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งประกอบด้วย 7 องค์ประกอบ ได้แก่ การพัฒนาศักยภาพบุคลากร จรรยาบรรณในการปฏิบัติงาน ความสัมพันธ์ในองค์กร สภาพแวดล้อมทางกายภาพ การติดต่อสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ ความรับผิดชอบในการปฏิบัติงาน และการจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อส่งเสริมสุขภาพ โดยองค์ประกอบทั้งหมดมีความเชื่อมโยงและสนับสนุนซึ่งกันและกัน เพื่อขับเคลื่อนการดำเนินงานของสถานศึกษาให้เกิดประสิทธิภาพและบรรลุเป้าหมายขององค์กร องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัยครั้งนี้สะท้อนให้เห็นว่าการค้นพบและสร้างรูปแบบองค์กรกรรมนิยของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในลักษณะองค์กรที่มีความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างระหว่างองค์ประกอบและตัวแปรเชิงประจักษ์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าองค์กรรมนิยของสถานศึกษาไม่ได้เกิดจากปัจจัยใดปัจจัยหนึ่ง แต่เกิดจากการบูรณาการหลายองค์ประกอบร่วมกันอย่างเป็นระบบ อันนำไปสู่การพัฒนาประสิทธิภาพและความยั่งยืนของการบริหารสถานศึกษา

บทสรุป

องค์กรกรณียของโรงเรียนมัธยมศึกษาประกอบด้วย 7 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ การพัฒนา ศักยภาพบุคลากร จรรยาบรรณในการปฏิบัติงาน ความสัมพันธ์ในองค์กร สภาพแวดล้อมทางกายภาพ การติดต่อสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ ความรับผิดชอบในการปฏิบัติงาน และการจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อ ส่งเสริมสุขภาพ องค์ประกอบดังกล่าวได้รับการสังเคราะห์และพัฒนาเป็นรูปแบบองค์กรกรณียที่ผ่านการ ตรวจสอบเชิงประจักษ์และการรับรองจากผู้ทรงคุณวุฒิ แสดงให้เห็นว่ารูปแบบที่พัฒนาขึ้นมีความ เหมาะสม สอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษาไทย และสามารถใช้เป็นกรอบแนวทางในการบริหาร จัดการเพื่อยกระดับคุณภาพองค์กร คุณภาพบุคลากร และคุณภาพผู้เรียน อันนำไปสู่การพัฒนา การศึกษาอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. กำหนดนโยบายและกรอบการพัฒนากระทรวงศึกษาธิการควรกำหนดนโยบายที่บูรณาการองค์ประกอบทั้ง 7 ของรูปแบบองค์กรกรณียเป็นกรอบการพัฒนาโรงเรียน พร้อมสนับสนุน ทรัพยากร เทคโนโลยี และระบบติดตามประเมินผลอย่างเป็นระบบ
2. พัฒนาศักยภาพบุคลากรทางการศึกษาสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานควร ส่งเสริมการพัฒนาผู้บริหาร ครู และบุคลากรทางการศึกษา รวมทั้งสร้างเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อ แลกเปลี่ยนองค์ความรู้และขยายผลการดำเนินงาน
3. สนับสนุนการขับเคลื่อนในระดับพื้นที่สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาควรทำหน้าที่นิเทศ ติดตาม ให้คำปรึกษา และสนับสนุนการประยุกต์ใช้รูปแบบองค์กรกรณียให้สอดคล้องกับบริบทของ แต่ละพื้นที่
4. บูรณาการสู่การบริหารสถานศึกษาโรงเรียนควรนำองค์ประกอบทั้ง 7 ด้านไปบูรณาการใน แผนพัฒนาสถานศึกษาและการบริหารจัดการ เพื่อยกระดับคุณภาพองค์กร สุขภาวะของบุคลากร และคุณภาพผู้เรียนอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. บูรณาการองค์ประกอบทั้ง 7 สู่การบริหารสถานศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษาควรนำ องค์ประกอบทั้ง 7 ไปใช้ในการวางแผนและบริหารจัดการโรงเรียนอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อให้การ พัฒนาองค์กรเป็นไปอย่างเป็นระบบและสอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษา
2. พัฒนาบุคลากรและระบบการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ ควรส่งเสริมพัฒนาศักยภาพ บุคลากรควบคู่กับการเสริมสร้างจรรยาบรรณ ความสัมพันธ์ในองค์กร การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ และระบบความรับผิดชอบต่อสังคมที่สามารถติดตามและประเมินผลได้อย่างต่อเนื่อง

3. ส่งเสริมสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้และสุขภาวะ ควรพัฒนาสภาพแวดล้อมทางกายภาพและการจัดการสิ่งแวดล้อมให้เอื้อต่อการปฏิบัติงานและการเรียนรู้ โดยคำนึงถึงความสมดุลระหว่างคน งาน และสภาพแวดล้อม เพื่อยกระดับคุณภาพโรงเรียนอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาวิจัยเพื่อเปรียบเทียบหรือประยุกต์ใช้รูปแบบองค์กรกรรมณีนี กับสถานศึกษาในสังกัดอื่นๆ เช่น สถานศึกษาสังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) หรือสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน (สช.) เพื่อทดสอบความสอดคล้องของรูปแบบวิจัย และปรับบริบทให้ครอบคลุมการบริหารจัดการศึกษาที่หลากหลายขึ้น

2. ควรศึกษาวิจัยเชิงลึกเพื่อพัฒนา "กลยุทธ์การบริหารองค์กรกรรมณีนีตามหลักพุทธธรรม" โดยมุ่งเน้นการบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น สติปัฏฐาน 4 หรือสัปปริยธรรม 7 เข้ากับระบบการบริหารงานยุคใหม่ เพื่อสร้างแนวปฏิบัติที่ชัดเจนในการยกระดับจิตใจ พฤติกรรมการทำงาน และวัฒนธรรมองค์กรของสถานศึกษา

3. ควรศึกษาวิจัยเชิงประเมิน (Evaluation Research) หรือการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เพื่อพัฒนาแนวทางการขับเคลื่อนองค์กรกรรมณีนีให้เกิดความยั่งยืน โดยเน้นการสร้างตัวชี้วัดประสิทธิผลในระยะยาว และการสร้างกลไกการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย เพื่อให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงในยุคดิจิทัลอย่างต่อเนื่อง

เอกสารอ้างอิง

- ณัฐการ บุญรักษา. (2563). รูปแบบบรรยากาศองค์การเชิงบูรณาการปัญญาของโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. *ดัชนีนิพนธ์ดัชนีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา*. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระครูโกวิท บุญเขต. (2566). รูปแบบการจัดการองค์กรแห่งความสุข (Happy Workplace). *วารสาร มจร.ทริภุชชัยปริทรรศน์*, 7(2): 254-255.
- ยงยุทธ วงศ์ภิรมย์ศานต์. (2560). *สร้างสุขด้วยสติในองค์กร*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). นนทบุรี: บริษัท ปิยอนด์พับลิชชิง จำกัด.
- สธนา สำนักวิจัย. (2562). การศึกษารูปแบบขององค์กรแห่งความสุขภาครัฐ. กรณีศึกษา: สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาปราชญ์บุรี เขต 1. *วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิทยบริการ*. มหาวิทยาลัยบูรพา.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต). (2564). *หลักกรรมณีนี ที่ลืมนำไป ชวนกันฟื้นคืนใหม่ทำทั่วถิ่นไทยให้งามรื่นรมย์*. นครปฐม: วัดญาณเวศกวัน.

สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน). (2564). รายงานผลการประเมินคุณภาพภายนอกสถานศึกษา. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน).

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2565). ชื่อรายงานหรือชื่อแผนพัฒนาฯ (เช่น แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13). กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

Kabat-Zinn, J. (2003). Mindfulness-Based Interventions in Context: Past, Present, and Future. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 10(2): 144–156.

